

PRILOZI BIOGRAFIJI I DJELU MARKA ANTONIJA DE DOMINISA

Novi pisani nalazi koje objavljujem u ovom prilogu doprinose su osvjetljavanju događaja vezanih za posljednje desetljeće života Marka Antonija de Dominisa, i ujedno ponešto preciznije objašnjavaju dosad nesigurnu motivaciju nekih njegovih teoretsko-teoloških ambicija.

Bilo je to doba kad katolička crkva, odnosno Sveta stolica više nije bila u stanju da održi dominaciju (duhovnu i političku) nad novim idejama koje su se neumotljivo probijale. Taj novi idejni svijet bio je i suviše raznolik i razdiran vlastitim suprotnostima, dok je asimilacijska snaga postojećih dogmi već bila iscrpljena do te mjere da nije mogla uspostaviti isključiv duhovni integritet koji bi joj osiguravao i političku dominaciju nad određenim teritorijima. Iz tog razloga rimska se crkva ograničila isključivo na obranu, i to svim postojećim sredstvima duhovne i svjetovne moći, s ciljem da učvrsti koliko je moguće svoju vlastitu viziju kršćanstva, odnosno ulogu same Svete stolice unutar kršćanske predaje.

Na Tridentском koncilu godine 1563. precizno su preformulirane i definitivno potvrđene crkvene dogme čija je neprikosновенost već u samim počecima suzbijala bilo kakvu tendenciju radikalnijim promjenama, i to ne samo teološkim nego i svjetovnim. Na taj se način crkva potpuno isključila iz svježeg pokreta novog vremena, a filozofija koja je bila u specifičnom odnosu s religijom doživjela je u idućem periodu neminovnu stagnaciju.

Sve intenzivnija aktivnost inkvizicije nije se očitovala kao teorijska borba s alternativnim stavovima, nego naprosto kao nemilosrdno razračunavanje s osobama koje su ih zastupale. Mahnitanje ideološkog arsenala inkvizitora uglavnom se završavalo drastičnim ritualom spaljivanja grešnoga ljudskog tijela, a anatemo se poništavalo sve ostalo. Dilema ili kompromisa više nije bilo. Javno se pokajati priznavajući vlastitu grešku i ponizno moliti za oprost ili napustiti sve i slijediti neizvjesnu sudbinu egzila — to su bile jedine solucije koje su spašavale život.

Tu sudbinu egzila, na sreću veoma plodonosnu, prihvatio je svojevrijedno Marko Antonije de Dominis, otišavši preko Venecije u Englesku 1616. godine. Svi teološki, politički i životni nesporazumi i neizbježni sukobi, kao i okvir suština cjelokupne Dominisove problematike potječu iz njegovoga stava da postojeća crkva ne predstavlja ostvarenje izvornog lika crkve Kristove. Polazeći od uvjerenja da se tadašnja crkva potpuno i nepotrebno profanirala, tj. da je postala svjetovna crkvena država, Dominis se poziva na izvorno kršćanstvo (Sveto pismo, patristiku, zaključke starih koncila, crkvene kanone i ostale spise iz tradicije kršćanske crkve) i inzistira ne na božanskoj ili

zemaljskoj državi, već crkvenoj. Crkvena država ne bi poput božanske bila smještena u onostranosti, ali ne bi bila ni reducirana na takozvani realni zemaljski život. Ona bi svojevrsnim povezivanjem ideja prvobitnog kršćanstva i ideja Platonove »Države«, a u razlici prema državi kakvu Platon vidi u svojim »Zakonima« i Aristotel u »Politici«, imala biti zemaljska zajednica žive kršćanske vjere. Platonova vizija zajednice, utemeljene u ideji dobra, prevedena je tu na filozofijsko-teologijski jezik kao zajednica zasnovana na ideji izvornog kršćanstva. Iz takve interpretacije nužno izlazi, gledano na filozofiju, prevođenje »republike« u »crkvenu republiku« i prevođenje filozofa u svećenika, a teološki gledano prevođenje božanske države (Augustin) u zajednicu sjedinjenih katoličkih crkava. »Fovebam a primis meis Clericatus annis in me inatum pene desiderium videndae unionis Christi Ecclesiarum.«¹

Kao glavni uzrok svih razdora u crkvi Dominis vidi u papinu primatu. Pozivajući se na evanđelje i stare crkvene oce, otkriva i inzisitira na naglašenoj ulozi apostola, tj. biskupa kao njihovih legitimnih, međusobno ravnopravnih nasljednika, dok autoritativnost pape kao središta vlasti Rimske kurije smatra bespravnom uzurpacijom i radikalno je poriče kao crkvi stranu. Papa je za Dominisa samo rimski biskup, jedan od biskupa, čija je odgovornost i pravo unutar crkve jednaka. Govoreći o tom pitanju, pitanju papine tiranije, Dominis pokazuje najviše žestine i strasti, jer mu se taj problem ne postavlja teoretski, kao pitanje po sebi, već govori o konkretnoj Rimskoj kuriji i svom ličnom odnosu prema njoj. »Prima, praecipua ac maxima, imo vera sobismatum omnium causa primaria et universalis, est controversia tam facta speculativa, cum pure practica fit, de Papatu.«²

Ti i njima slični stavovi neminovno su doveli Dominisa u izravni sukob s papom, i njemu nije preostalo ništa drugo nego da bijegom izbjegne sankcije inkvizicije Svetog oficija.

Zahvaljujući poznanstvu sa Sir Dudley Carletonom, utjecajnim engleskim diplomatom, tada poslanikom u Hagu,³ Dominis već na samom dolasku u London biva svečano dočekan na dvoru kralja Jamesa I. Dobronamjerni kralj privremeno ga smješta kod canterburyjskog nadbiskupa Abbota, a već ga slijedeće godine 1617. imenuje dekanom windsorskim i daje mu počasnu titulu »Mastership of the Savoy«. Dominis je zatim stolovao u veoma bogatom protektoratu West Isley u Berkshireu, koji se dobiva na upotrebu uz naimenovanje windsorskim dekanom.⁴

Postoji mnoštvo zapisa iz pera engleskih suvremenika (Fuller, Wilson, Hacket, Goodman, Crakanthorp itd.), koji nam donose zanimljive detalje o životu i radu Dominisa za vrijeme njegovog boravka u Engleskoj. Visoka titula kojom je bio počašćen donosila mu je značajan položaj i jak utjecaj u duhovnom i političkom životu Engleske toga doba, ali i zavist i negodovanje u

¹ Marcus Antonius de Dominis Archiepiscopus Spalatensis suae protectionis consilium exponit, V, Heidelbergae 1618.

² De Republica Ecclesiastica, libri X, Heidelbergae 1618, lib. VII, cap. XI, 4.

³ C. W. Penny, Marco Antonio De Dominis, Archbishop of Spalatro, Quarterly Journal, vol. I, str. 30, London, — navodi Sir D. Carletona kao engleskog poslanika u Veneciji.

⁴ Marginalna rukom pisana bilješka nepoznata autora u »Dictionary of National Biography«, vol. XV, str. 201, London 1888, ukazuje na maj 1618. godine kao datum Dominisova ustoličenja za dekana windsorskog, što je podatak koji bi trebalo provjeriti.

⁵ C. W. Penny, op. cit., str. 31.

opozicijskim krugovima. Tako, na primjer, pisac Crakanthorp zlonamjerno primjećuje: »He was well named De Dominis in the plural, for he could serve two masters, or twenty, if they paid him wages.«⁷ Kod Fullera nailazimo na podatak: »It is incredible, what flocking of people there was to oehold this old archbishop now a new convert; prelates and peers presented him with gifts of high valuation.«⁸ Neki Thomas Middleton, suvremeni dramatičar, ismijava ga u svojoj drami »The Game of Chesse« (1624. g.), oslovljavajući ga nazivom »debeli biskup.« Ali, u nešto kasnijem izvoru, a time najvjerojatnije i objektivnijem, naime u Dictionary of National Biography (1888. g.)⁹ nailazimo na sud: »His whole life, indeed, seems to have been one of dishonesty. But that he was a very able and an extremely learned man there can be no question.« Nije zanemariva ni sama činjenica da je Dominis uvršten u to izdanje, jer se to može objasniti kao prihvaćanje Dominisa u velikane engleske povijesti.

Unatoč svim počastima i blagostanju Dominis je živio u permanentnom strahu od inkvizicije. Situacija se za njega pogoršala prilikom diplomatskih pregovora o englesko-španjolskom kraljevskom braku, što je u političkom pogledu značilo neminovno poboljšanje odnosa Engleske s katoličkom crkvom. Jedina sretna okolnost, koja je pogodovala njegovoj namjeri da napusti Englesku i da se nagodi s Rimom, bilo je ustoličenje novog pape Grgura XV, inače njegova prijatelja, koji je zamijenio papu Pavla V.

Dugotrajnom nagovaranju, naročito španjolskog zastupnika Godmara u Londonu da se ipak vrati pod okrilje katoličke crkve, Dominis konačno popušta. Iz spisa od 19. novembra 1623. godine,¹⁰ koji je sačuvan u londonskom arhivu Public Record Office, a pisan je u Rimu, očigledno se vidi da se radilo o dugo pripremanoj i spretno namještenoj klopci od Svetog oficija (inkvizicije) i u kojem se španjolski zastupnici u Londonu pohvaljuju za naročite zasluge u tom pothvatu. Odlučivši se na odlazak, Dominis piše pismo kralju Jamesu I. dana 16. januara 1622. godine, u kojem ga obavještava da je pozvan u Rim od samog pape: »... who did sees nothing therein but God's glory, and to use my poor help to work the inward peace and tranquillity of your majesty's kingdom«, i ujedno traži od njega dozvolu za odlazak.

Kralj je bio krajnje indigniran i zaprepašten takvom odlukom Dominisa, odnosno neočekivanom promjenom njegovih stavova prema Rimskoj kuriji. Da bi raščistio situaciju i saznao Dominisove prave namjere i motive, šalje mu delegaciju: biskupe londonskog i durhamskog i dekana winchesterskog. »De Dominis skilfully parried their inquiries, declaring still his regard for the Church of England, but expressing his belief that both churches were right in fundamentals, and that there might be a union between them. He was treading very difficult ground, for if he now spoke against Rome there was the danger of the Star-chamber for the offence of having corresponded with the pope.«¹¹

⁶ Isto.

⁷ Isto.

⁸ Isto.

⁹ Dictionary of National Biography, izdanje: Leslie Stephen, vol. XV, London

1888.

¹⁰ Public Record Office (PRO), SP 85/5.

¹¹ D. of Nat. Biog., op. cit., str. 202.

¹² Isto.

Taj očajnički i bezizlazan pokušaj da se kralja Jamesa I. privoli na ujedinienje obiju crkava rezultirao je kraljevom naredbom da Dominis zauvijek napusti Englesku, i to u roku od dvadeset dana. Tada Dominis odlazi u Brisel gdje čeka formalnu papinu dozvolu da se vrati u Rim.

Vrijeme provedeno u Engleskoj bilo je za Dominisa izuzetno plodno, naročito s obzirom na objavljivanje svojih djela, od kojih je većinu štampao baš u Londonu. I svoje kapitalno djelo, na kojem je radio gotovo cijeloga života, »De Republica Ecclesiastica« (1617)¹² također je tamo objavljeno prvi put. Imamo čvrst dokaz iz njegova vlastitog pisma¹³ da je već nakon nekoliko dana svog boravka u Londonu dao u štampu manifest o razlozima zbog kojih je napustio Italiju: »Marcus Antonius de Dominis, archiepiscopus Spalatensis, suae professionis consilium exponit« (Londra 1616).¹⁴ Taj novi biografski podatak umanjuje vjerodostojnost dosadašnje tvrdnje da je u London doputovao 29. decembra 1616. godine.¹⁵

Pregled British Museum Library (osobito rukopisnog odjela) i arhiva Public Record Office, najvjerovatnije i nekih drugih uglavnom crkvenih i teže pristupačnih arhiva, mogao bi nam otkriti još cijeli niz nepoznatih podataka o životu i misli tog kontroverznog biskupa.

U fondovima navedenih arhiva i biblioteka možemo naći:

- a) rukopisni zapis o Dominisu u kodeksu Gesta Britanica iz 1648. godine na latinskom jeziku (BML),
- b) biografski zapis anonimnog autora pod naslovom »Vita di Monsignore Marcantonio de Dominis Arcivescovo di Spalatro sotto diversi Pontificati, e morto sotto Papa Urbano Octauo« od oko sedamdesetak stranica rukom pisanog teksta na talijanskom jeziku iz 17. stoljeća, a nalazi se u zbirci životopisa pod naslovom »Vite e Morti Diverse« (BML),
- c) kraću biografsku zabilješku pod naslovom »Remains of M. Antonius de Dominis Archiepiscopo Spalatensis, who departed Kingdom in 1622.« iz 17. stoljeća, inače pisanu latinskim jezikom, a u okviru zbirke Lansdowne 984 koja daje pregled ljudi i događaja od 1621. do 1640. godine (BML),
- d) zapis iz istog vremena izvjesnog Francisca Thorija Bellionea Medica »De M. Antonio de Dominis Archiepiscopo Spalatensis Roma umbusto« u stihovima (BML),
- e) rukopisni zapis od 11. decembra 1624. godine pod naslovom »Memoriale di quanto s'e passato nella Congregatione di Cardinali sopra Spalato« na deset stranica djelomično talijanskog i djelomično francuskog teksta (PRO),
- f) veći broj pisama upućenih Dominisu (BML) (PRO),
- g) i pisama u kojima se govori o Dominisu (BML) i (PRO) i ostalih izvora.

¹² Prvo izdanje Dominisova djela »De Republica Ecclesiastica«, lib. X, štampano je u Londonu 1617. godine, a čuva se u British Museum Library (447. e. 7—9), no obično citiram drugo izdanje, Heidelbergae 1618.

¹³ PRO SP 14/89 — prvo od (kasnije navedenih) pisama Carletoru.

¹⁴ D. of Nat. Biog., op. cit., str. 201.

¹⁵ Š. Ljubić, O Markantunu Dominisu Rabljaninu, Rad JAZU, knjiga X, str. 115, Zagreb 1870.

Osim navedenih izvora u istim arhivima i bibliotekama pronašla sam i 12 Dominisovih pisama, od kojih je izgleda samo jedno poznato i spomenuto u ranijim radovima, a ostala su do sada bila nepoznata i neobjavljena. Sadržaj tih pisama ne donosim za sada u cijelosti, jer je za to potrebno detaljno obraditi i cjelokupan komparativni materijal.

Devet pisama od 31. decembra 1616, 28. maja 1617,¹⁷ 17. augusta 1617,¹⁸ 16. oktobra 1617,¹⁹ 28. oktobra 1617,²⁰ 2. januara 1618,²¹ 15. marta 1618,²² 27. septembra 1618,²³ i 26. novembra 1618.²⁴ koja se čuvaju u Public Record Office u okviru State Papers Domestic series — James I 1611—1618. i James I 1619—1623 i State Papers — foreign, Italian State and Rome 1544—1664, adresirana su na Sir D. Carletona. Ta su pisma prijateljskog karaktera i pružaju nam podatke o Dominisovu životu u Londonu, a pisana su talijanskim jezikom, svako dužine od jedne do dvije stranice velikog formata. Možemo, izgleda, slobodno pretpostaviti da su sva ta pisma pisana Dominisovom rukom, usprkos tome što je rukopis prilično neujednačen i vrlo teško čitljiv, i to ne samo zbog toga što imaju adresu i pečat na vanjskoj strani, već uglavnom stoga što je potpis na svakom jednak, a i identičan potpisu na pismu od 29. aprila 1619,²⁵ koje se nalazi u British Museum Library — Manuscript Department i sigurno je original. Ovo je pismo također pisano talijanskim jezikom i sadrži preporuku za izvjesnog Nicolò Maulija, a upućeno je nekom Sir Giufiju Cesaru, koji je najvjerovatnije bio upravitelj kancelarije na dvoru (Maestro de rotuli).

Slijedeće je pismo od 9. oktobra 1621. godine prijepis iz originala, već poznatog i ranije spomenutog pisma,²⁶ upućenog papi, a nalazi se u Public Record Office. U njemu Dominis govori o mogućnosti svog povratka u krilo katoličke crkve.

Možda je najinteresantnije pismo od 18. maja 1624.²⁷ godine, pisano u Andeoskoj tvrđavi (tamnici) nepuna četiri mjeseca prije smrti, a upućeno nekom nama nepoznatom, ali vrlo prisnom prijatelju. To se pismo također nalazi u arhivu Public Record Office, i to u dva različita prijepisa, od kojih je jedan pisan dijelom latinskim i dijelom talijanskim jezikom, dok u drugom prijepisu nailazimo na latinsko-englesku kombinaciju jezika. Možda bismo mogli pretpostaviti da se radi o pisarovu prijevodu talijanskog dijela pisma na engleski, no nemamo neku čvršću pretpostavku za takvo mišljenje. Svakako je još interesantno napomenuti da na kraju tog pisma Dominis uz svoje puno ime ne piše titulu splitskog nadbiskupa, kako je to uvijek činio, pa čak i kao dekan windsorski za života u Engleskoj, već se potpisao (jednako u obje varijante pisma) kao: Marc. Antonio Arc. Zatvorenik. Pismo započinje

¹⁷ PRO SP 14/92.

¹⁸ PRO SP 14/93.

¹⁹ PRO SP 14/93.

²⁰ PRO SP 14/93.

²¹ PRO SP 14/95.

²² PRO SP 14/96.

²³ PRO SP 14/99.

²⁴ PRO SP 14/103.

²⁵ British Museum Library (BML), Manuscript Department, Additional 38170, folio 331.

²⁶ Š. Ljubić, op. cit., str. 141.

²⁷ PRO SP 85/5.

patetičnom sentencijom »Magna feriunt fulmina montes. Ma però poco possono loro fare«, odnosno »Magna feriunt fulmina montes. But ... they can not do much«, i nastavlja u tom rezigniranom oproštajnom tonu na slijedeće tri do četiri stranice (već prema tome koji je prijepis), razmišljajući nostalgично o svom životu, jadajući se na svoj tadašnji nezahvalni položaj, potvrđujući superiorno svoju nevinost, ali i još se nadajući, dakako samo u božju milost i spas.

Iako je Dominisov pojmovno-kategorijalni aparat izrastao prije svega pod utjecajem aristotelizma, koji se njegovao u isusovaca koji su ga odgojili i obrazovali, u svim njegovim ključnim stavovima može se nazrijeti duh platonizma. Zalažući se za jedinstvo i mir među crkvama i kršćanskim narodima, Dominis dotiče problem ljudske slobode uopće, čime se pojavljuje kao humanist svoga vremena. I kad kaže »Universo divinorum sanctae Catholicae ecclesiae episcoporum ordini, Veritatem, Charitatem, Libertatem, Felicitatem«,²⁹ tada Istina, Ljubav i Sloboda, iako doživljeni iz iskustva kršćanstva, ipak imaju svoj korijen u duhu platonizma. Ljubav, Istina i Sloboda jesu naime — raznočito izražene u Platonovim dijalozima, ali jednoznačno sabrane u »Zakonima« — ono što omogućuje smisljeni i svrhoviti život uopće, a posebno život čovjeka i ljudske zajednice. Tako je Sreća kao zbilja ovog trojedinstva za Dominisa svrha crkvene države kao zajednice ljudi sjedinjenih u pravoj vjeri božjoj, a, filozofski gledano, zapravo eklezijastički prijevod onih konstituensa koji u tradiciji platonizma omogućuju smisljeni zajednički život u blaženstvu.

Gledajući u obzoru vremena, Dominisov život i utopistički stavovi nisu samo rezultat njegove duhovne i intelektualne radoznalosti i želje za djelovanjem i pukim isticanjem, već su ipak i prvenstveno odraz i potreba vremena: vremena vrhunca tiranije katoličke Svete stolice, vremena reformacije, ali i vremena na pragu rođenja novovjekovne znanosti.

---

²⁹ Naslov predgovora »De Rep. Ecc.«, Heidelbergae 1618.

CONTRIBUTIONS TO THE BIOGRAPHY AND WORKS OF MARK ANTHONY DE DOMINIS

Summary

The newly found writings that I am publishing in this article throw light on the events connected with the last decade of the life of Mark Anthony de Dominis and at the same time explain somewhat more precisely the hitherto unclear motivation for some of his theoretical and theological ambitions. He accepted the fate, fortunately a very fruitful one, of a spiritual and political exile when he went of his own free will via Venice to England in 1616.

All his theological and personal misunderstandings and accompanying quarrels, as well as the context and nature of the whole controversy surrounding Dominis, stem from his position that the existing Church did not represent the realization of the original form of the Church of Christ, and that the main reason for all dissensions lay in the primacy of the Pope.

At the end of his stay in England Dominis tried to persuade King James I, who was well inclined toward him, to unite both churches, the Anglican Church and the Roman Catholic Church. Since this idea encroached on political considerations, the king was forced to expel him from England. Finding himself in the unenviable position of a two-time convert, Dominis returned in repentance to Rome, where after some time he was imprisoned in the Castel Sant'Angelo as a heretic.

In the manuscript department of the British Museum and in the archives of the Public Record Office I found a number of relevant original items about this controversial Bishop of Split:

- 1) a manuscript note about Dominis in the codex *Gesta Britannica* of 1648
- 2) a note by an anonymous author in »*Vite e Morti Diverse*«
- 3) a short biographical note »Remains of M. Antonius de Dominis Archiepiscopo Spalatiensis, who departed Kingdom in 1622.« from the 17th century
- 4) a note by F. T. B. Medico »De M. Antonio de Dominis Archiepiscopo Spalatiensis Roma umbusto«
- 5) a manuscript note of December 11, 1624, under the title »*Memoriale di quanto s'e passato nella Congregazione di Cardinali sopra Spalato*«
- 6) Twelve letters by M. A. de Dominis, eleven of which have up to now been unknown. Among these letters, nine (dated from December 31,

1616 to November 26, 1618) are addressed to Sir D. Charleton, the English ambassador to The Hague, and most probably written in Dominis' own hand. The letter of April 29, 1619, is certainly original and contains a recommendation for one Nicolo Mauli. The letter of October 9, 1621, is a copy of an already known letter to the Pope. The most interesting letter is the one of May 18, 1624, written from prison and addressed to a friend who is unknown to us.